

ŞEHRİN MERKEZİ: ULU CÂMİ

DR. MUSTAFA
FIRAT
GÜL

Şehir demek merkez demektir aslında. İslam öncesinde ve sonrasında, dünyanın neresinde olursa olsun bir şehrin en büyük özelliği merkez olmasıdır. Civarındaki küçük yerleşimlerin merkezi olan bu şehirlerin merkezi de toplanma alanlarıdır. Genellikle bu yapılar tapınaktır, sinagogtur, havradır, kilisedir, câmidir. Yani mabetlerdir. İslam şehirlerinin en büyük özelliği de câmisi ve pazar yeridir. Yani ibadetin ve alışverişin merkezidir şehirlerdir. Büyük bir mabede sahip şehirde Cuma namazları da bu mescitte kılınır. Aksaray Ulu Câmî de şehrin merkezidir. Bu tarihi eserimizin şehir için önemini anlatmaya başlamadan evvel birkaç hususu açıklamanın isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi Câmî Arapça cem‘ kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren” anlamındadır. Kur’an-ı Kerim’de (Nur Sûresi, 36-37) mealen câmiler için şöyle dinilir:

“Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar”.

Şehrimizin en önemli tarihi eserlerinden birisi olduğu gibi mimarî yönden de Türkiye’de örneği az olan bir câmidir. Bu mabet sadece Aksaraylılar için değil; herkes için önemlidir. Anadolu’nun ilk İslamlaşan şehirlerinden olmasından kaynaklanan haklı gururun heybetli bir mührüdür Ulu Câmî. Bu manevi projektör bilindiği üzere insanı sadeliği, tevazusuyla büyüler. İç kısmının sadeliği insanı bir anda Selçuklular’a, Karamanlılar’a asırdaş eder. Özellikle minberi seyrederken başka alemlere gidersiniz.

Ulu Câmî kilise üzerine mi inşa edildi?

Öncelikle Ulu Câmî’nin bulunduğu noktayla ilgili bilinenlerden ya da tahminlerden bahsedelim. Ulu Câmî günümüze ulaşamayan ama sınırları belli olan kalenin içinde yer almaktadır. Bu kale de önce Archelaos’un sonra da II. Kılıç Arslan’ın katkılarıyla asırlarca şehrin çekirdek kısmını çevrelemiştir. Kale içinde geçmiş dönemde mabedin olması birçoğuna göre tahmindir. Ki, kiliseden herhangi bir kalıntı günümüze gelmiş değildir. Yine bazılarının şumullü bilgileri olmadan

mabedin içindeki çok sütuna bakarak tahmin yürütmesi dikkate alınacak bir bilgi değildir. Zira Mimar Sinan’a kadar yapılan câmiler incelendiğinde neredeyse tüm câmilerin sütunlarla yapıldığı görülecektir. Mimar Sinan doğuyu ve batıyı hakkıyla incelemiş ve sentezlemiştir. Bunun neticesinde de merkezî kubbeli mimarî gelişmiştir. Merkezî kubbenin olduğu camilerde sütun sayısı en aza inmiştir. Selimiye bu hususta en iyi örnektir. Aksaray Ulu Câmî’yi dikkatli bir şekilde gezenler eserin kilise ile bir alakası olmadığını anlar. Pekâlâ, bu kilise üzerine inşa edilme meselesi nereden çıkıyor?

Aksaray bilindiği üzere bir ova. Lakin şehir içinde çok az bir kısımda yokuşlar vardır. Azmi Milli Şirketi’nin oradan Ulu Câmî’ye ya da Kılıçarslan Mahallesi’nden şehir merkezine gelirken tatlı bir yokuş tırmanırız. Bu şu demektir: şehir merkezi yığma bir tepe üzerine inşa edilmiştir. Zaten yıkılan kale de bu tepayı çevreliyordu. Bu kalenin ilk nüvelerinin Archelaos dönemine, sonrakilerin Kılıçarslan dönemine ait olduğunu nerdeyse tüm kaynaklar ittifakla söyler. Romalılar ya da Bizanslılar döneminde burada bir kilise olması ihtimal dairesi içindedir. Aksaray belli bir dönem Hristiyanlar tarafından idare edildiği için kilise yapımları elbette muhtemeldir. 1928 yılında yayınlanmış olan bir eser olan **Hasan Dağı’nda İlmi Cevelan**’da konuyla alakalı şu satırları okuyoruz:

“Muhtelif cephelerinde gelişi güzel konulan taşlara göre bu câmî Selçuk mabetlerinden birinin enkazıyla yapılmıştır. Yine bazı taşlardaki Hristiyan şekillerine nazaran da bir kilise harabesinden istifade edildiği anlaşılıyor. Zaten cenup semtinde bu sene yapılan hafriyatta kilise enkazı çıkmıştır.” (Cevelan, 1928: 51)

تخلف جہلہ کلبی کوزل قولان طاشلہ کوردہ بوجام - اجوق مبدلہن بریک
انقادہ باہلہ شدہ . بہ بعض طاشلہ کی خرسٹیان شکلہ نہ نظر آدہ . برکایسا خرابہ سدن استنادہ
ایدلہ کی آکلاشیلور . ذاتا جنوب سمتہ بوسہ بایلان حفریادہ کلبا اتقاضی چیقمشدر .
مدخل قابوسدہ دہ . بوبولکر از صنعت بوقدر . بوقا تو تمامہ ساجوق طرزیدہ ایدہ

Duvarlarındaki Hristiyanî şekiller, uzmanların ifadelerine göre câmînin yapımında çalışan insanların kendi inançlarını kazımlarından başka bir şey değildir. Bunlar içerisinde İsevî de olabilir Musevî de.